

seu ornat, ut ita dicam, Patrem, et Filium producentes ipsum.

10. *Responsio.* — Ad hoc tamen breviter dicendum occurrit, denominationem hanc esse posse unionis cujusdam effective: nam ea, quæ se diligunt, uniuntur affectu: et ideo recte dici possunt uniri, et dilectione ipsa, tanquam ipsa unitione, et termino producto, tanquam eo, in quo uniuntur. Contingit enim aliqua uniri in tertio, seu in termino aliquo, et tunc non tantum denominantur ab ipsa unione, seu actione, quia uniuntur, sed etiam a termino, quomodo lineæ dicuntur uniri puncto, seu centro: et duæ naturæ in Christo dicuntur uniri una substantia: sic ergo Pater, et Filius dicuntur uniri Spiritu sancto, non informative, sed terminative. Quo sensu vocant Patres Spiritum nexum, et unitatem Patris et Filii, et quia illa unio affectiva est, recte per Verbum *diligendi* significatur: sic ergo dicuntur se diligere Spiritu sancto, ubi verbum *diligendi* notionaliter sumitur, significat autem productionem termini cum unione quadam producentium in ipso.

11. *Illatio.* — Unde intelligitur ipsum Spiritum sanctum non posse in hac significatione dici diligere alias personas, se ipso, quia neque alias personas neque se producit, neque habet dilectionem notionalem. Sumpto autem Verbo diligendi essentialiter, recte dicitur diligere se ipso, ut D. Thomas dixit, in 2, dist. 31, q. 1, art. 2, ad ultimum, et Marsilius, et alii adnotarunt: quia diligit suo amore, qui est ipsemet Spiritus sanctus, et quia licet respectu sui non sit terminus productus, est tamen objectum ejusdem dilectionis, per quam a Patre, et Filio producitur, et ita est nexus, et unio non tantum Patris, et Filii, inter se, sed etiam cum ipso.

12. *An Pater et Filius diligant creaturas Spiritu sancto.* — Ultimo intelligitur facile ex dictis, an possit Pater, et Filius recte dici diligere creaturas Spiritu sancto. Scotus enim, dicta dist. 31, hanc locutionem non putant admittendam: quia Spiritus sanctus non producitur ex dilectione creaturarum, unde per se non videtur esse nexus amoris, seu unionis affectivæ Dei ad creaturas, D. Thomas autem, dicta quæst. 37, art. 2, ad 3, concedit, Patrem, et Filium diligere nos Spiritu sancto, sicut Pater dicit creaturas Verbo, quamvis ex illarum cognitione non procedat. Loquitur autem clare D. Thomas de creaturis futuris, et non tantum de possibilibus, et putat, tam Verbum, quam Spiritum sanctum dicere relationem ra-

tionis ad creaturam. Quod intelligo de respectu non tam actuali, quam aptitudinali (ut ita loquar). Quia Verbum necessario procedit aptum ad representandas creaturas etiam existentes, et ideo licet absoluta necessitate non representet illas futuras, tamen ex suppositione, quod futuræ sunt necessario representat illas quod satis est, ut ipso verbo dicantur. Sic etiam Spiritus sanctus necessario includit proportionalem relationem, nam licet absoluta necessitate non oporteat creaturas diligi, seu (quod idem est), Patrem et Filium illis effective uniri, cum producant Spiritum sanctum, si tamen creaturæ diligendæ sunt a Deo, illo eodem amore diligendæ sunt quo Spiritus sanctus producitur. Et hoc satis esse voluit D. Thomas ut illæ creaturæ, quæ de facto diliguntur, dicantur diligi Spiritu sancto. In hoc ergo sensu potest illa locutio probabiliter defendi: fateor tamen, non esse ita propriam, sicut præcedentem, nec facile usurpandam sine sufficienti declaratione.

CAPUT IV.

UTRUM SPIRITUS SANCTUS EX VI SUE PROCESSIONIS PROPRIE AC PERSONALITER HABEAT ESSE DONUM.

1. *Prima opinio.* — De hac re multa scribunt D. Thomas et ejus interpretes, 1 parte, q. 38, et scholastici, in 1, dist. 18, præsertim Bonaventura, Scotus, Durandus, Gabriel, et Capreolus, Marsilius, in quæst. 21, inter quos Durandus præcipue negat, hoc nomen *Donum* esse proprium Spiritus sancti, sed appropriatum. Ille vero semper procedit ex illo falso errore, quod hæ processiones personarum non sunt proprie per intellectum et voluntatem, nam inde consequenter negat quidquid proprie tribuitur unicuique personæ procedenti ratione suæ processionis, ut est intellectus vel voluntatis, inter quæ numeratur hoc nomen *Donum*.

2. *Vera sententia.* — Reliqui ergo theologi conveniunt, Spiritum sanctum ex vi suæ originis procedere ut *Donum*: atque ita hanc appellationem in aliquo sensu esse illi propriam, et personalem. Sumpserunt autem hoc ex Augustino, qui sæpe dicit, nomen *Doni* importare relationem, et originem Spiritus sancti, et eo esse *Donum*, quo Spiritum, et a Filio distinguunt, quod *Filius procedit, ut natus, Spiritus ut datus*, id est, *dabilis*, seu *donabilis*, ut infra dicam. Sumuntur vero hæ locutiones ex libro 4, de Trinitate, cap. 20, et libr. 5, cap. 11, usque ad 15, et libr. 15, cap. 19, et habent

fundamentum in illo Act. 2: *Accipietis Donum Spiritus sancti*, et cap. 8: *Pecunia tua tecum sit in perditione, quia Donum Dei existimasti pecunia possideri*. In modo autem explicandi hanc denominationem, variant inter se dicti theologi, sed mihi non videtur res digna, ut in ea permultum opere collocetur, quam ideo breviter exponam.

3. *Conditiones Doni.* — Advertendum est ergo ex divo Thoma, et Cajetano, in nomine *Doni* tria includi, scilicet, rem, quæ donum denominatur, relationem ad eum, a quo donatur, vel donari potest, et relationem ad eum, cui donari potest. Donatio autem ipsa, ut Aristoteles dixit 4, Topicorum, capite 4, est gratuita, et liberalis, seu ut ipse loquitur, est *datio irredibilis*: illud enim proprie donatur, quod liberaliter tribuitur, et non propter recompensationem. Deinde est advertendum, hæc omnia posse in Deum convenire. Nam imprimis ipse maxime donare potest, imo, ut dixit divus Thomas, ipse solus est proprie, et perfecte liberalis, quia non propter suum, sed propter aliorum commodum donat. Maxime vero exercet donationem liberam et gratuitam circa creaturam rationalem, ut dixit Augustinus 4, contra Julianum, capite tertio, quia creatura irrationalis non est proprie capax gratiæ, aut liberalitatis, sicut etiam non est capax recompensationis, aut gratitudinis. Est item Deus aptus donari, ita enim Scriptura loquitur quod Deus dat se ipsum nobis: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*, Joannis, decimo quarto, capite tertio, sic *Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*, et cap. 4, *si scires donum Dei, et quis est qui loquitur tecum*. Ad Romanos, quinto, *sed non sicut dilectum, ita et donum*. Ratio vero est, quia in hac appellatione nulla includitur imperfectio, non enim dicitur Deus alicui donari, quia sub dominio ejus constituatur, vel imperfecto modo possideatur, sed ut in eo sit novo, et speciali modo, et præcipue ut spiritali vinculo teneatur. Sic dicitur Deus donari homini justo, quia in eo incipit esse speciali modo tanquam in templo, et amico suo, ut objectum intimæ cognitionis et amoris. Et ita etiam hujusmodi donatio nullam in Deo dicit mutationem, sed denominationem a mutatione, quæ in creatura fit. Unde præterea intelligitur, respectu Dei dari aliquid, seu aliquem, cui ipse donari possit, scilicet, creaturam rationalem, quæ est capax donationis gratuitæ, ut dixi, et est etiam capax Dei omnibus modis explicatis.

4. *Deus est proprie donum.* — Ex his ergo recte concluditur, hoc nomen *Donum* proprie, et sine metaphora Deo convenire. Convenit enim non ex tempore, sed ex æternitate. Non quia intra Deum ipsum donetur, ut sensisse videntur Scotus, et Gabriel supra, dicentes, Patrem donare Filio Spiritum sanctum, et e converso. Quibus favet Hilarius, libro octavo, de Trinitate, circa medium, dum ait: *Essentiam Divinam esse Donum, quod Pater dat Filio*, quod non rejicit D. Thomas, dicta quæst. 38, articulo 2, ad 1. Nihilominus tamen illa non videtur propria significatio, quia ut ex Aristotele dixi, et ex communi etiam modo loquendi, donatio dicit liberam largitionem, non naturalem, et necessariam communicationem: at vero intra Deum omnis communicatio naturalis, et necessaria est. Nec Pater dat Filio naturam ex amore, quod ad rationem doni proprie sumpti necessarium est, licet communicet illam cum amore, seu voluntate concomitante, ut supra explicatum est. Proprie igitur est Deus ex æternitate donum respectu creaturam rationalium, quia quantum est ex se, donabilis eis semper fuit, Donum autem (ut notavit Augustinus 5, de Trinitate, cap. 15, et ex illo D. Thomas supra) non dicit, quod actu donetur, sed quod sit aptum donari: et ideo, licet Deus in tempore donetur, ex æternitate est donum. Quod maxime habet (ut Cajetanus ex D. Thoma supra notavit) quatenus supernaturaliter communicabilis est, quia donum est supra facultatem ejus cui donatur, et ex libera omnino voluntate confertur.

5. *Donum tripliciter de Deo dicitur.* — *Donum quo modo essentielle.* — *Donum quo modo notionale commune Filio.* — Secundo, respondendo simul ad quæstionem, colligo ex dictis, donum tribus modis de Deo dici posse. Primo essentialiter, seu absolute. Secundo notionaliter notione communi, saltem secundum rationem. Tertio proprie, ac personaliter. Primo ergo modo dicitur de omnibus personis: secundo modo de Filio, et Spiritu sancto: tertio vero modo de solo Spiritu sancto: Explico singula breviter, nam imprimis ratio doni quo ad rem donabilem, et quoad respectum rationis ad eum, cui donari potest, communis est omnibus personis, nam ipsa divinitas est, quæ primatio communicatur per gratiam sanctificantem, vel per gloriam: consequenter autem omnes personæ. Quoad respectum vero ad eum, qui donare potest, advertit D. Thomas, dicto art. 1, ad 1, aliquando solum importare

nomine doni respectum identitatis, nam potest aliquis donare seipsum, est ergo donabilis a se, quia est idem sibi, et quasi sui juris: hoc ergo modo donum commune est omnibus personis juxta illud, *Ad eum venimus*. Sic ergo etiam Pater donat se ipsum, et quamvis intelligeremus in Deo esse unam tantum personam, posset Deus esse donum. Aliquando vero donum dicit respectum ad donantem reipsa distinctum, quia vel est possessio ejus, vel habet aliquam aliam sufficientem habitudinem ad ipsum. At vero intra Deum una persona dicitur esse alterius solum ratione originis, propter hunc ergo respectum persona procedens donari potest ab alia, a qua procedit, sicut potest ab alia mitti, ut infra dicemus. Hinc ergo nascitur secunda significatio, quam notionalem vocavimus, quia originem passivam denotat in ipso dono, et ideo non potest Patri convenire, est autem communis Filio, et Spiritui sancto non secundum rem, quia non denotat in illis aliquam unam relationem realem, sed secundum rationem, quia in hoc conveniunt, quod uterque est alterius per originem.

6. *Donum quo modo personale solius Spiritus sancti.*—Ad explicandam autem tertiam significationem, quam præcipue inquirimus, addendum est, primam rationem donandi aliquid liberali illa, et perfecta donatione, de qua loquimur, esse amorem, quia hæc donatio solum est ad benefaciendum alteri ex voluntate libera. Quando ergo res aliqua non solum donabilis est, sed etiam intrinsece includit amorem, singulari modo includit rationem doni. Hoc ergo modo convenit Spiritui sancto ex vi suæ processionis, ut donum sit, quia non solum procedit ut res, quæ donari potest a producente, quod etiam habet Filius, sed etiam procedit ut amor; et ideo intrinsece, ac formaliter includit rationem donandi. Nec refert, quod Pater etiam, et Filius includant in suo esse amorem: quia Pater includit sine processione, Filius non ex vi processionis formaliter, sed concomitanter, ut supra explicatum est: at vero Spiritus sanctus includit formalissime, et ex vi processionis suæ. Propterea ergo merito dixit Augustinus, Spiritum sanctum procedere, ut datum non actu, sed aptitudine, quod est procedere ut donum. In hoc ergo sensu hæc vox personalis, et propria est.

7. *Spiritus sanctus an sit donum ratione suæ proprietatis.*—Ex quibus tandem facile intelligitur, an hæc doni appellatio conveniat Spiritui sancto ratione suæ proprietatis, vel

ratione essentialis. Quod alii multi disputant. Resolutio tamen est, ratione utriusque simul aliquo modo convenire. Nam si in dono consideretur respectus ad donantem, manifeste convenit Spiritui sancto per proprietatem suam, ut recte docet D. Thomas, in 1, d. 18, art. 4, et Augustinus 5, de Trinit., cap. 11. Neque hoc ullus theologorum negat, nec negare potest, quia illa est habitudo originis. Et ideo licet nomen doni hoc modo personale sit, non multiplicat ex hac parte proprietates Spiritus sancti, quia eadem omnino relatio importatur per hoc nomen, licet sub diversa consideratione. Si autem in dono consideretur ratio donandi, quæ est amor, hæc convenit Spiritui sancto formaliter per essentialitatem, non secundum se, et nude spectatam, sed ut acceptam per voluntatem. Atque ita connotat etiam relationem talem, ut conditionem necessariam ad habendum illum amorem ex vi processionis. Quod eadem proportionem explicandum est, qua similem questionem de Verbo terminabimus. Et ita etiam constat, quomodo Spiritus sanctus dicat ad creaturas relationem donabilis, quæ rationis est, et ideo non multiplicantur proprietates. Et per hanc relationem ad creaturas explicatur illa, quam D. Thomas posuit, et explicuimus, in fine capituli præcedentis.

CAPUT V.

CUR SPIRITUS SANCTI PROCESSIO NON SIT GENERATIO, NEC EJUS PROPRIETAS FILIATIO.

1. *Assertio fidei.*—Hactenus Spiritus sancti processionem per ejus attributa positiva declaravimus, nunc per duas negationes, quæ illi etiam attribuuntur, explicandus amplius a nobis est ejus processionis modus, atque proprietates, nimirum, per hoc, quod nec Filius est, nec imago Patris, et Filii esse censetur. De priori dicemus in hoc capite, de posteriori vero agimus in sequenti. Est ergo fidei dogma, Spiritum sanctum non esse Filium, non solum in hoc sensu, quod est persona realiter distincta a secunda persona Filii, sed etiam quia secundum suam propriam et distinctam rationem non est Filius, neque in Trinitate sunt duo Filii, sed etiam est unicus naturalis Filius Dei, neque solum est genitus, sed etiam unigenitus, juxta illud Joannis 1: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, et iterum, Deum nemo vidit unquam, unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse narravit, etc.*: Sic

Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, 1 Joann. 4: Filium suum unigenitum misit.

2. *Occurritur objectionibus.*—Dices. Aliquando vocatur etiam primogenitus, ad Colos. 1: *Primogenitus omnis creaturæ*, interdum etiam ille, qui fratres habet, si primogenitus sit, vocatur in Scriptura unigenitus, ut legimus de Salomone, Proverb. 4. Respondeo ad priorem partem cum Ambrosio 1, de Fide, cap. 4: *Cum Verbum dicitur primogenitum, genitum dici propter consubstantialitatem primo, propter æternitatem*. Voluit enim Ambrosius vocem illam explicare de Christo, etiam ut Deus est. Communior tamen expositio est: *Christum vocari unigenitum ut Deum, primogenitum ut hominem*. Sic Cyrillus Alexandrinus, in Epist. ad Joannem Antiochenum habetur in Concilio Ephesino, tomo 5, cap. 9. Altera vero locutio locum habet in homine, vel quia primogenitus fuit, pro aliquo tempore unigenitus fuit, vel per metaphoram, ad exaggerandum eximium et singularem amorem parentum erga illum. Neutra autem ratio locum habet in Verbo divino, quia et æternitate, et dilectione illi est æqualis Spiritus sanctus. Dicitur ergo unigenitus cum omni proprietate. Et ideo in Symbolis et Conciliis per expressam negationem hæc veritas explicatur, nam in Symbolo Apostolorum dicitur de Filio genitus, non factus, in symbolo autem Athanasii dicitur de Spiritu sancto, *non factus, nec genitus, sed procedens*. Et idem habetur in Concilio Toletano 1 et 11, et in aliis supra citatis libro octavo, capite secundo, docentibus, Spiritum sanctum nec ingenitum, nec genitum esse. Et in eadem veritate asserenda omnes Patres conveniunt. Solum possunt esse æquivoca verba Isidori, lib. 1, de Summo Bono, cap. 3, ubi dicit: *Filium esse tertiam personam Trinitatis*. Sed non numerat illas secundum ordinem originis, sed solum absoluta et voluntaria numeratione, ac si diceret, esse unam ex tribus personis. Quædam etiam verba Basilii, lib. 5, contra Eunomium, cap. 12, obscuriora sunt, illa vero in sequentibus perspicua reddemus.

3. *Difficultas questionis aperitur.*—Hujus autem mysterii tota difficultas posita est in reddenda ratione cur potius Verbum, quam Spiritus sanctus Filius sit. Et ratio difficultatis est, quia Filius in communi describi potest, quod sit *persona vivens, procedens a vivente conjuncto, in similitudinem naturæ*, ut libro nono, capite primo, traditum a nobis est, tota autem hæc ratio in Spiritum sanctum convenit, ergo.

Quæ difficultas adeo insolubilis visa est multis Patribus et nonnullis scholasticis, ut nullam rationem putaverint in hoc negotio esse inquirendam, sed simpliciter credendum. Unde Damascenus, lib. 1, de Fide, cap. 10, fatetur se rationem ignorare. Athanasius, dialogo 3, contra Anomæos, dicit esse *mysterium investigabile*. Idem fere Basilius, homilia 2, contra Sabellianos et Anomæos, Nazianzenus, oratione 5, de Theologia, alias 37. Idem Augustinus, l. 3, contra Maximinum, cap. 14, et Acetius, in Epist. ad Cyrillum, quæ est 15 inter Epist. Cyrilli. Imo Anastasius Synaita, libro de Rectis fidei dogmatibus, dicit *non est tutum hoc inquirere, quod soli Trinitati cognitum est*. Bernardus vero, sermone 1 Pentecostes, huic mysterio accommodat illud, *Posuit tenebras latibulum suum*. Et eodem modo procedit Magister, in 1, distinctione decima tertia, quem Major et Gabriel imitantur. Nec multum discrepat Scotus, dixit enim processionem Verbi et Spiritus sancti esse primo diversas et seipsis ita differre, ut una sit generatio et non alia, et ideo non esse aliam rationem quærendam. Nihilominus tamen iidem Patres tentarunt aliquam rationem hujus mysterii reddere: nam licet non sit curiose scrutandum, neque existimandum explicari posse ratione, quæ omnino satisfaciatur, aliqua vero, quæ pro magnitudine mysterii et capacitate nostra congrua sit, pie ac merito inquiri potest.

4. *Varie rationes cur Spiritus sanctus non sit Filius.*—*Ratio D. Thomæ exponitur.*—Afferuntur autem rationes multæ tam a sanctis Patribus in locis indicatis et referendis, quam ab scholasticis in 1, dist. 13, quas omnes proponere et examinare prolixum esset, et parum utilitatis afferret; breviter tamen eas attingam, quæ alicujus momenti sunt, quia ad eam rationem sunt revocandæ, quam explicabo, ut in fine illius dicam, alias autem refutabo in sequenti puncto de imagine. Ratio ergo communior in hac materia est, quam tradit D. Thomas, dicta quæst. 27, art. 4, et 4, contra Gentes, c. 11 et 19, ubi dicit, Verbum esse Filium, quia procedit in similitudine naturæ secundum rationem suæ processionis, Spiritum sanctum autem non esse Filium, quia non procedit secundum rationem similitudinis, quia procedit per modum amoris. Quam rationem Capreolus, Cajetanus, Ferrariensis et cæteri Thomistæ intellexerunt de similitudine, quæ consistit in unitate naturæ, et revera aperta est mens divi Thomæ, ne æquivoce procedat. Sumit enim, de ratione generationis esse, ut sit secundum